

FIGYELŐ

A Fragmenta Codicum szabályzata* A bizottság e témájának megvitatására ezúttal és ismételten azért került sor, mert a töredékgyűjtés aktualitását a Comité International de Paléographie et Codicologie 1972. okt. 26—28-én Rómában tartott ülészaka — főként Prof. B. BISCHOFF (München) intervenciójára — nyomatékosan hangsúlyozta. Ugyanezen ülészak első, beszámoló ülésén a mi Munkabizottságunk egyéb tervei között e terveinkről is beszámoltam. Bizonyos meglepéssel állapíthattam meg, hogy törekvéseink — bár még a nemzetközi együttműködésen kívül alakultak ki — egészben és részleteiben is megfelelnek a témáról általában vallott nézeteknek. Ez a találkozás természetesen nem a véletlen műve. Következik az adott kutatási anyag természetéből, de az azonos elvi és módszertani szempontok kialakítása is ebből ered. Az is kitűnik, hogy az elvi nézetek azonossága a középkori kéziratosság Európa-szerte is nagyarányú pusztulásából adódik. Ennek némi ellensúlyozását jelenti a töredékeknek mint elveszett kódexeket képviselő maradványoknak a megfelelő írás-, eszme-, könyv- és esetleg könyvtártörténeti összefüggésbe állítása. Ha ez olyan közismerten hatalmas kódexállománnyal rendelkező országokban, mint Olasz-, Francia-, Spanyol-, Németország vagy Anglia és Belgium elvégzendő feladat, mennyivel inkább az, az Európában a talán legkevesebb középkori kéziratot könyvet magáénak valló Magyarországon. A módszer elsődleges vonatkozásaiban, azaz hol és miként juthatunk fragmentum-anyaghoz, azonos a megoldás. Levéltárakban, könyvtárakban (kötéstáblák) indítandó meg a kutatás. A gyűjtött anyag elrendezése is azonosan folyhat. Azaz a proveniencia legkezdetibb indíciukai a könyv-, levéltári anyag származásából, egykori birtokosok egymásutánjából nyerhetők.

Ami a módszert illeti, teljesen egyező a vélemény, hogy a kodikológia legbonyolultabb kutatási területéről van e vonatkozásban szó. A paleográfiai kodikológiai, ebbe beleértve a középkori irodalmi — doktrinalis — szokás és intézménytörténetnek elvi átfogó ismeretéről kell tehát beszélni, mely a töredéket teljes egykori történeti összefüggésébe úgy helyezi vissza, hogy forrásértéke az említett diszciplínákban jelentősen megközelítse az egészükben megmaradt kódexeket. Ez a paleográfia, a kodikológia magasiskolája, mely biztos ismereteket és évtizedes tapasztalatokat is próbára tesz. Rendkívüli határozottsággal jelentkezik tehát a kutató személyzet s az utánpótlás kérdése. Ez ma már — sajnos — általánosan nemzetközi gond.

Mindezek ellenére e feladatot vállalnunk kell. A hazai kéziratok emlékműve — ha egyszer feltárjuk — kezünkben van és ott is marad, tehát folyamatosan tanulmányozható, egyre jobban megismerhető, a sokoldalú kutatás számára megközelíthető. E a reálisan — lehetőségeink és szükségleteink szerint — méretezett tervünknek a célja ennek a kéziratok hazai forrásanyagának mennyiségi és — reméljük — minőségi megismerése. Éppen ezért *fontosságban minden más kéziratkutatási elképzelést feltétlenül megelőz.*

* Referátum az MTA Könyvtörténeti Munkabizottságának 1972. nov. 27-iki ülésén.

A nehézségek a feladat reális jelentőségéhez mérendők és a felismert jelentőség követeli meg tőlünk, hogy a nehézségeket legyőzzük. És bár az elmúlt években is szóba került és nem is ritkán, ez a téma most — hogy úgy mondjam — nemzetközi aktualitást nyert, ismét beszélnünk kell róla. Tehát nem teljesen új problémák előadásáról lesz majd most szó, hanem részben már ismert kódexeinknek a megvalósítást rendszeresebbé tevő újabb megbeszéléséről.

*

A töredékek gyűjtésének munkája — legalább elgondolásunk szerint — az egész országra kiterjed; ténylegesen pedig megvalósulás útján, könyvtárról könyvtárra, levéltárról levéltárra halad. Az őrzési helyek anyagát a külön feldolgozás után külön is publikáljuk. Ebben és a leírás alább részletezendő szabályozásában, az oxfordi *Codices Latini Antiquiores* alapelveit követjük.

1 Az anyaggyűjtés

- 11 A töredékek számbavételének sorrendje.
- 111 A könyvtárban már régebben leválasztott és őrzött darabok;
- 112 A könyvtáblákon található,
- 113 levéltári palliumként szolgáló töredékek.
- 12 Ekkor történik a feljegyzése
- 121 a possessoroknak,
- 122 a provenienciáknak,
- 123 a felhasználási állapotnak, a könyvtábla vagy pallium jelzetének.
(Pl. egy töredéken: rationes d. Petri Korompay s. 17. — Korompay Péter esztergomi kanonok, garamszentbenedeki prefektus számadásai fedőlapja csak a szentbenedeki gazdasági levéltárból származhatnak és mert monasztikus antifonale két fóliója, eredetileg a korábbi bencés tulajdonosok könyvtárába tartozott.)
- 13 A leválasztás csak könyvtári engedéllyel végezhető;
- 131 ezt kövesse a tisztítás, restaurálás és
- 132 ha szükséges, az újrakötés,
akadémiai céltámogatással vagy a könyvtár költségén, hiszen a feltárt értékkel az gyarapodik.
Értelem szerint az előző pontokban említették feljegyzése a leválasztást megelőzi vagy követi.
- 2 Mindezeket követi a paleográfiai és tartalmi *feldolgozás*, a kodikológiai szabályok.
- 3 Ennek eredményeit a *leírás* foglalja össze, és ez a következő elemeket tartalmazza:
- 31 sorszám, mely lehetőleg egy őrzési helyen belül a töredékek megállapítható időrendjét kövesse;
- 32 tartalmi vagy műfaji meghatározás:
pl. 1° Antiphonarium monasticum, commune martyrum, ant. 3.—6. et resp. 4.—5.
e I noct. incertae consuetudinis, v. consuetudinis Cassinensis. Sublacensis etc. s. 15. in.
2° Pericopa Ego sum vitis . . . de sanctis in paschate Joh. 13. 9—14 cum glossis interlinearibus et marginalibus incerti auctoris v. Glossa ordinaria s. 9 in.
3° cc. 12—14 X (11. Decret.) 1. 3. tit. 7. cum glossis Bernardi a Botone s. 14/2;
- 33 a fóliók számát itt adjuk meg;
- 34 a possessor (eredeti) ezután következik: pl. 32—1° olim monasterii S. Benedicti iuxta Gron OSB;
- 35 az *írás* meghatározása és datálása, a ma használatos nomenklatúra és szokások szerint, tehát:

- minuscula postcarolina s. 11.;
 littera parisina goth. curs. text. s. 13/2;
 littera bononiensis goth. rot. text. s. 14/1;
 littera hibrida s. 15/1.
- 36 azonosításhoz szükséges más adatok
 361 a teljes nagyság (... × ... mm);
 362 a beírt felület méretei (mm);
 363 a sorok száma;
 364 a sorok jelölési módja (tinta, ón vagy karcolás);
 365 rövidítések
- 37 az összefüggő szövegrészek incipit és desinitje (a liturgikus szövegeknél elég az incipit);
- 371 az azonosítás alapjául szolgáló kiadás vagy más irodalmi utalás;
- 4 E sok adat használhatósága az *indertől* függ. Tagolásához néhány szempont:
- 1° kronológia: század és annak paleográfiai részei (ineunte 1. medietas 2. medietas, exeunte)
  - 2° műfajok; auctores, patres, scholastici, legis, decretorum, liturgici;
  - 3° szerzők, személyek, possessorok;
  - 4° könyvtárak, levéltárak (fundusai);
  - 5° proveniencia (ország, hely, intézmény), stb.

A fragmentumgyűjtés munkájához szükségesnek látszó lényeges szempontoknak ez a rövid összefoglalása, természete szerint, csak keretszabályzat, munkaterv helyesebben; részletes és konkrét értelmezését és helyesbítését majd maga a munka, problémáival és azok megoldásával adja meg. Hosszú és nehéz út lesz a fragmentum gyűjtése, de végig kell rajta menni, hogy könyvtörténeti és műveltségi múltunk biztosabb, konkrétabb ismeretéhez jussunk. Colligite fragmenta, ne pereant ...

MEZEY LÁSZLÓ

Három erdélyi ősnymotatvány-katalógus. A legutóbbi évekig az erdélyi gyűjteményekben őrzött ősnymotatványok közül egyedül a gyulafehérvári Batthyaneum katalógusa látott napvilágot (*Catalogus incunabulorum Bibliotheca Batthyanyanae*. Szeged 1965. — Ismertetése: *Magyar Könyvszemle* 1965. 379–380. l.). Most azután gyors egymásutánban három ilyen összeállítást is jelentettek meg.

I.

Időrendben az első ezek közül a nagyszebeni Brunkenthal Múzeum könyvtáráé, amely VETURIA JUGÁREANU gondozásában 1969-es évszámmal jelent meg *Catalogul colecției de incunabule* címen 204 lap és 6 tábla terjedelemben. A román és német nyelvű bevezető a gyűjtemény ősnymotatványainak eddigi ismertetéseiről számol be, és röviden áttekintést is ad annak eredetéről. A kötet főrészét 382 darab 15. századi nyomtatvány leírása teszi ki.

Az ősnymotatványok részletes leírása helyett JUGÁREANU — igen helyesen — csak a legfontosabb szakirodalomra mint bibliográfiai forrásra hivatkozik. Sajnos ezek megválogatásában nem követte mindenben a bevált nemzetközi gyakorlatot. Így előnybe helyezett és még a rájuk vonatkozó sorszám-konkordanciát is közölt a ma már részben

meghaladott VOULLIÉME-féle katalógusról (a Berliini Staatsbibliothek ebben ismertetett állománya azóta részben megsemmisült, részben szétszóródott), továbbá DECKERT drezdai katalógusáról, amely csak igen kis anyagot tár fel (kb. egy tizedét csupán a Nagyszébenben őrzött 15. századi kiadványoknak). Ugyanakkor JUGÁREANU nem támaszkodott olyan igen fontos szakirodalomra, mint COPINGER összeállítása, amely összefoglalóan egészítette, ill. javította ki Ludwig HAIN alapvető ősnymtatvány-bibliográfiáját.

Igen helyesen a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW) képezi a nagyszébeni katalógus irodalmi hivatkozási alapját, de ez sajnos több esetben (30, 46, 68, 116, 118, 119, 120, 122, 188, 210 és 314. tétel) mégis hiányzik. Feltehetően a csak korlátozottan rendelkezésre álló szakirodalom miatt maradt el számos tételnél a nyomdász meghatározása (68, 173, 195, 205, 217, 245, 261, 276, 317 és 376. tétel). Nyilván ugyanezen ok miatt hiányzik néhány esetben a bibliográfiai hivatkozás (177, 178, 228, 304 és 379. tétel). Az újabb szakirodalom nem egy esetben módosította a korábbi nyomdász-megállapításokat (116, 171, 237 és 291. tétel), JUGÁREANU katalógusában azonban sajnos a meghaladott, régebbi meghatározás található. Négy esetben (8, 9, 212 és 262. tétel) a leírás elégtelen volt számomra a szakirodalommal történő azonosításhoz. Sajnos ezekről reprodukció sem található a kötetben, amely pedig segítséget nyújthatott volna a problémák megoldásához. (A közölt képek felirata több esetben problematikus; mert nincs feltüntetve rajta a katalógus tételszáma, olykor pedig a tétel, ill. a felirat szövege nem egyezik egymással, így a 89. tétel.)

A fentiekben felsorolt, ill. az azokhoz hasonló kisebb-nagyobb fogyatékoságai ellenére a kötet igen értékes információk egész sorát nyújtja a magyar érdeklődő számára. Kilenc magyarországi szerző, ill. Magyarország számára készülő ősnymtatvány önmagában is fontos adalék: MICHAEL de HUNGARIA egy (RMK. III. 13—182. tétel), TEMESVÁRI PELBÁRT három kiadása (RMK. III. 55, 50 és 76—235, 236 és 237. tétel), THURÓCZY krónikájának mindkét kiadása (RMK. III. 15 és 16—345 és 346. tétel), az esztergomi misekönyv 1498. évi kiadásának két példánya (RMK. III. 46—221 és 222. tétel) és a magyarországi szentek legendagyűjteménye (RMK. III. 61—205. tétel).

A nagyszébeni ősnymtatványok katalógusának különösen fontos és értékes része a proveniencia-bejegyzések közlése, ill. ezek mutatója (201—204. lap). A sok-sok 15—17. századi, zömmel erdélyi tulajdonos jelentős adalékkal szolgál a korszak könyvgyűjtőinek feltárásához.

II.

Az előzőnél számszerűleg jóval kevesebb anyagot tartalmaz a marosvásárhelyi Teleki—Bólyai könyvtár 15. századi nyomtatványainak katalógusa, amely *Catalogus incunabulorum bibliothecae Teleki—Bólyai* címmel 1971-ben jelent meg 85 lap és 10 tábla terjedelemben. Ez az említett könyvtár 66 ősnymtatványán kívül a városi könyvtár 4 darabját is ismerteti. A leírás mintaszerű, akárcsak a bibliográfiai hivatkozások és a meghatározások. Joggal idekívánczozik tehát a kiadvány létrehozásában közreműködők neve. A munkálatok során tragikus hirtelenséggel elhunyt kitűnő könyvtáros, FIKK László mellett BALÁZS Lajos végezte a katalogizálás munkáját, a kötetet azután FARCZÁDY Elek és BUSTYA Endre rendezte sajtó alá. A rövid román és angol nyelvű bevezető tájékoztatást nyújt a gyűjteményekről és a munkálatokról. A 70 tétel közül TEMESVÁRI PERBÁRT öt kiadása (RMK. III. 49, 42, 56, 57 és 76 — 27—31. tétel) mellett még a magyarországi szentek legendáinak egy kiadása (RMK. III. 45—70. tétel) található. Külön kiemelendő egy 16 tagú kolligátum, amely mind SAVONAROLA egy-egy munkájának 15. századi kiadását tartalmazza (46—61. tétel). A gondos ismertetéshez ugyanilyen

igényes módon készült hét különböző mutató csatlakozik. Ezek közül itt is a provenienciámutató emelendő ki a fentebb már említett szempont miatt. A több tucatnyi korábbi tulajdonos ismertetése, ill. értékelése sajnos szétfeszítené e könyvismertetés kereteit. A kötetet izm reprodukciós tábla zárja.

Külön meg kell emlékezni arról, hogy a bibliográfiai hivatkozások és ennek mutatói között szerepel már a magyarországi közgyűjteményekben őrzött ősnymtatványok központi katalógusa, amely csak a marosvásárhelyi katalógust megelőző évben látott napvilágot. A leírásoknál a latin, a bevezetőben pedig az angol nyelv alkalmazása lehetőségét nyújt a szélesebb körű nemzetközi használathoz, amelyet ez a kitűnő könyv joggal megérdemel.

III.

Nem önálló kiadványként jelent meg, mégis tárgyánál fogva ide kívánczok Pavel BINDER *Incunabule păstrate în bibliotecile documentare din sud-estul Transilvaniei* című cikke, amely a bukaresti Román Akadémia Könyvtára *Studii și cercetări de bibliologie* c. kiadványsorozata 12. kötetében a 169—187. lapjain francia nyelvű kivonattal jelent meg. Ebben az Erdély délekeleti részében levő tudományos gyűjteményekben őrzött ősnymtatványokat ismerteti a szerző: Brassóból a városi könyvtár egy, az evangélikus egyház öt, az állami levéltár egy, Segesvárról a tudományos könyvtár 18, Medgyesről az evangélikus egyház könyvtára egy, Sepsiszentgyörgyről a líceum tudományos könyvtára egy, Udvarhelyről a tudományos könyvtár három és végül Nagyszebenből a városi könyvtár egy 15. századi kiadványát. (A nagyszebeni Brukenthal Múzeum könyvtárát BINDER tudatosan kihagyta, hiszen ekkor már megjelent JUĞĂREANU fentebb ismertetett önálló katalógusa). Összesen 33 ősnymtatvány leírása, bibliográfiai azonosítása erősen problémátikus és sok kívánnivalót hagy maga után. Ennek ellenére a közlemény megjelentetése örvendetes, hiszen olyan gyűjtemények anyagából ad ismertetést, amelyek többsége eddig nyomtatott formában még nem került publikálásra. A magyar vonatkozású kiadványok közül a THURÓCZY-féle krónika brünni és augsburgi kiadása (RMK. III. 16 és 15 — XV. és XIV. tétel) egyaránt megtalálható a brassói evangélikus egyház levéltárában. A korábbi tulajdonosokra vonatkozó bejegyzések is több esetben érdekes adatokat szolgáltathatnak az erdélyi könyvtörténethez.

*

Az említett kiadványok megjelenése után az erdélyi gyűjteményekben őrzött ősnymtatványok jelentős részéről áttekintés áll már rendelkezésre. Reméljük, hogy a még fel nem tárt gyűjtemények — elsősorban Kolozsvárról — katalogizálása után a kép teljessé válik majd. Ez annál is kívánatosabb, hiszen a mai Magyarország közgyűjteményeiben őrzött 15. századi nyomtatványok központi katalógusa publikálása mellett Imrich KOTVAN fáradozásai nyomán a mai Szlovákia (vö. *Magyar Könyvszemle* 1970. 396—397. l.) és Josip BADALIĆ (vö. *Magyar Könyvszemle* 1956. évfolyam 95—96. lap) katalógusa alapján pedig Horvátország gyűjteményeiben található ilyen korú kiadványokról rendelkezünk már megfelelő áttekintéssel. Ha az ebből a szempontból számításba jövő egyetlen burgenlandi gyűjtemény, a ferencesek németújvári könyvtárának több mint kétszáz ősnymtatványáról P. Theodor TABERNIGG által készített és részemre kéziratban már hozzáférhetővé tett kitűnő katalógus nyomtatásban is megjelenik, úgy az egész történelmi Magyarország területén levő gyűjteményekben ma őrzött 15. századi nyomtatványokról válik teljessé az áttekintés.

BORSA GEDEON

Egy könyvtári és tudománytörténeti érdekesség a Kopernikusz-évforduló alkalmából. A miskolci egyetemi könyvtár Selmeci Műemlékkönyvtárában az L. 157. sz. leltári könyv, melynek bibliográfiai adatai: NORDMANN Gottlob: *Der Krummzapfen ohne Seitenabweichung*. Leipzig, 1812. J. B. Georg Fleischer. 38 p. 1 t., a 35—38. oldalakon eredeti latinban közli KOPERNIKUSZ 1520—1543 között írt fő művének egy részletét. A *De Revolutionibus Orbium Coelestium* L. III. Cap. IV.-ről van szó, melynek címe: *Quomodo motus reciprocos sive librationis ex circularibus constat*.

Az alig két íves könyvecskében a KOPERNIKUSZ-szöveget éppen most fedeztük fel, a nagy csillagász születésének 500. évfordulóján. Könyvtörténeti szempontból sem a szöveg, sem a véletlen felfedezés nem nevezhető szenzációnak, habár KOPERNIKUSZ nagy műve könyvtárainknak féltve őrzött kincse, az 1543-as első kiadással talán csak a budapesti Egyetemi Könyvtár és Debrecen büszkélkedhet.

NORDMANN német mérnök azonban, amikor a kopernikuszi gondolathoz nyúlt, igen érdekes tudománytörténeti jelenség szereplőjévé vált. Könyvében szövegesen és matematikai formulában leírja a kőtörőgép forgantyúcsapjának a helyes megoldását és azt a csatolt táblán pompás rajzban is szemlélteti. Az 1811. augusztus 11-én kelt bevezetőben pedig elmondja, hogy ehhez a munkához az ötletet KOPERNIKUSZ fenti művéből merítette, amelyet ő eredetiben olvasott. A hivatkozott KOPERNIKUSZ-szövegrész *Az égi pályák körforgásairól* c. műben a mai műszaki nyelv értelmezése szerint: Hogyan állítható elő körmozgásból ismétlődő (egyenes) mozgás címmel fordítható. Az ismétlődő egyenes mozgást a függőlegesen dolgozó kőtörő test végezte, melynek felfüggesztésénél alkalmazta a körforgásra vonatkozó tételt. Mindennek két érdekessége van: Az égitestek körpályán történő mozgásából éspedig olyan mozgásából, amikor a pályán úgy halad a test, hogy közben saját tengelye körül is forog, 300 évvel később egy mérnök a gyakorlatban működő gép igen lényeges szerkezeti elemét oldotta meg, az eredményt matematikailag és geometriailag is igazolni tudta. Ez tudománytörténeti érdekesség. A könyvtáros pedig azon gondolkodik el, hogy vajon ki lehet-e, ki szabad-e nyugodt lelkiismerettel jelenteni ma, hogy korunkban a műszaki és természettudományos irodalom gyorsan avul és 10—15 év után a könyvtári megőrzés gondolata idegen a modern könyvtári gyakorlattól.

ZSIDAI JÓZSEF

Magyar író a franciaországi baloldali irodalomról.* A könyv szerzője 1919 végén, a Tanácsköztársaság leverése után Franciaországba emigrált — immár félévszázada él ott. Minden haladó tendenciájú emigráns megmozdulásban részt vett kezdettől fogva, s ugyancsak részt vett megszakítás nélkül a francia Kommunista Párt kulturális munkájában. Találkozunk nevével a párizsi Emberi Jogokat Védő Magyar Liga tanácsstagjai között; a párizsi magyar kommunista sajtó munkatársai sorában, 1935-től a *Szabad Szó* szerkesztőségébe is bekerült. Látjuk LOVASS János álnéven írt cikkeit a lapban, majd ott találjuk a Párizsi Magyar Írók és Művészek Egyesületében. 1939-ben az emigráció egyik legmagasabb színvonalú folyóiratának, az *Üzenetnek* hasábjain jelennek meg írásai.

1930 és 1934 között önálló lapszerkesztő: az egyik párizsi munkásnegyedben található kis lakása hatodik emeletén alapította *Horizont* című kitűnő irodalmi folyóiratát. Szerkesztőség és nyomda itt volt a lakásban, s LÖFFLER A. Pál egyedül csinált minden, a folyóirat-

* LÖFFLER, Paul A.: *Chronique de l'association des écrivains et des artistes révolutionnaires (Le mouvement littéraire progressiste en France) 1930—1939*. Paris, 1971. Subervie. 80 p.

tal kapcsolatos munkát. A nyomdagépet — kalandos úton — bátyja, a neves rendező, PISCATOR és REINHARDT munkatársa, a párizsi Théâtre du Peuple rendezője s szintén forradalmi múltja miatt emigrációba kényszerült LIGETI József szerezte Németországban s küldte el öccsének Párizsba. A *Horizont* úttörő szerepet vállalt a forradalmi irodalom megismertetésében: LENIN, GORKIJ, MAJAKOVSKIJ és több más külföldi, s mellettük több magyar szerző írásait tette közzé, többet közülük első ízben publikált magyar nyelven.

LÖFFLER A. Pál 1971-ben megjelent munkáját jelentős irodalmi munkásság előzte meg, nem csak a szerkesztői és nem csak magyar nyelvű: több műve jelent meg francia nyelven az elmúlt ötven esztendő során. Tanulmányok, elbeszélések, fordítások és egy *Petőfi-életrajz*.

Könyvében beszámol a világ forradalmi íróinak 1930 novemberi harkovi összejöveteléről, a Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetségének megalapításáról, a megalapítás körülményeiről, a résztvevők megnyilatkozásairól, a szövetség célkitűzéseiről — a művészet és az osztályharc összehangolásáról.

Megállapítja, hogy a harkovi felhívás Franciaországban nem talált eléggé visszhangra. Különböző ideológiai-művészeti kérdések tisztázása után ARAGON is csatlakozott, s 1932. március 17-én létrehozták a Franciaországi Forradalmár Írók Szövetségét, melynek főtítkárává Paul VAILLANT-COUTURIER-t választották. A Szövetség manifesztumot bocsátott ki, mely megállapította, hogy a kultúra, a művészet nem lehet semleges, nem lehet osztályok fölötti. A manifesztum figyelmeztetett a fasizmus veszélyére. A párt lapja, az *Humanité* 1932. március 22. és 29. száma foglalkozott a Szövetséggel és annak célkitűzéseivel, s megállapította, hogy a súlyos problémákkal terhelt helyzet sürgeti az írók késedelem nélküli egyesülését a forradalmi proletariátus szolgálatában.

A szerző ezután beszámol a szovjet írók szervezeteinek alakulásáról, az irodalommal kapcsolatos párthatározatokról, idéz ARAGON *Littérature Soviétique* című könyvéből. Ismerteti BARBUSSE és a francia írószövetség vitáját, a *Monde* című lap körüli problémákat, a francia kommunisták tévedéseit, egyes szektás nézeteket.

A kis könyv jól dokumentált lapjain felelevenednek Európa nagy íróinak, az európai szellem lelkiismeretének kiáltásai a kultúra, az értékek, a humanitás, a béke megőrzéséért. A számos nemzetközi konferenciák egyike — melyek összehívásának fő célkitűzése az imperialista háború kitörésének megakadályozása volt — a BARBUSSE, GORKIJ és Romain ROLLAND által szervezett amszterdami kongresszus. VAILLANT-COUTURIER vezetésével a francia szövetség egy emberként csatlakozott, s ezt követték az évek során a többi akciók. A szövetség munkájának eredményeiről, az írói egység fejlődéséről Jean FRÉVILLE számolt be 1934-ben. Éveken át előtérben állott a munkásosztály kulturális fejlesztésének kérdése.

HITLER hatalomrajutásától kezdve egyre erőteljesebbé vált a Szövetség politikai munkája. A németországi fasiszta terror elleni gyűlés író-művész szervezői közül LÖFFLER A. Pál a következőket említi: André GIDE, BERLIOZ, E. DABIT, OZENFANT, Francis JOURDAIN, Bernard LECACHE, ÉLUARD, MALRAUX, Madame WILLARD (a neves kommunista védőügyvéd felesége), VAILLANT-COUTURIER.

A Szövetség Commune címmel 1933 júliusában folyóiratot indított a fasizmus elleni békeharc jegyében, BARBUSSE, GIDE, R. ROLLAND és VAILLANT-COUTURIER irányításával. A szerkesztőségi titkárok pedig ARAGON és P. NIZAN. Az 1934-es év is a fasizmus elleni harc jegyében telik el, mert a fasizmus — írja a szerző — Franciaországban sem aludt, sőt, elég erős hatást gyakorolt bizonyos értelmiségi rétegekre. A Szövetség a legnevesebb írók részvételével bocsátott ki újabb „Feuille Rouge”-t e hatás ellensúlyozására, ARAGON pedig irodalmi cikkeiben támogatta a Szövetség akcióit.

Az 1935. évet a szerző így nevezi: „l'époque lucide des écrivains” (az írók tisztánlátó korszaka). Ez az az év, amikor Franciaországban kialakul az egység a közös veszély ellen,

amikor a Szövetség maga mögött érez minden baloldali író, még azokat is, akik csak igen távolról szimpatizálnak az antifasiszta irányzattal. A *Commune* munkatársai között ott van a két „proletáriró”, RÉMY és AUTRY. Ez évben születik meg a határozat, hogy megszervezik — BARBUSSE kezdeményezésére — a Congrès international des Ecrivains pour la Défense de la Culture-t (Az Írók Nemzetközi Kongresszusa a Kultúra Védelmére), melyhez a következők csatlakoznak: Pierre ABRAHAM, ALAIN, ARAGON, J. R. BLOCH, J. CASSOU, A. CHAMSON, E. DABIT, Luc DURTAİN, A. GIDE, Romain ROLLAND. Nemsokára más neves francia, majd külföldi személyiségek követik őket a terv támogatásában és 1935. június 27-én megnyílik a Kongresszus, amelyen harmincegy nemzet küldöttei vettek részt. (Anglia: A. HUXLEY, Németország: B. BRECHT, Klaus MANN, Franciaország: ARAGON, Tristan TZARA, Dánia: Andersen NEXÓ, Görögország: NAKOS, Csehszlovákia: NEZVAL, Szovjetunió: ERENBURG, TYIHONOV, PASTERNAK.) A Kongresszus hat pontból álló deklarációt foglalt szövegbe. Megalapították az Írók Nemzetközi Szövetsége a Kultúra Védelmére nevű szervezetet nemzetközi irodával és tizenkét tagú elnökséggel (A. GIDE, H. BARBUSSE, R. ROLLAND, H. MANN, T. MANN, M. GORKIJ, FORSTER, A. HUXLEY, G. B. SHAW, Sinclair LEWIS, Selma LAGERLÖF, Valle INCLAN).

A Szövetség minden fontosabb kérdésben akcióba lép, s megnyitja sorait a szélesebb népfront felé. 1936-ban átadja helyét az új szervezetnek (Association pour la défense de la Culture — Szövetség a Kultúra Védelmére), mely az egyre jobban előretörő fasizmus idején célravezetőbbnek látszik. Egymást követik a fasizmus elleni megmozdulások: a londoni, majd a madridi háborúellenes kongresszus. München után még jobban erősödik az írók aktivitása újabb és újabb sajtóorgánumokban (*Les Volontiers*, irodalmi és politikai szemle Renaud de JOUVENEL szerkesztésében; *l'Inquisition*, ARAGON, CAILLOIS, J. M. MONNEROT és Tristan TZARA szerkesztésében).

LÖFFLER a francia forradalmár írók történetét feldolgozó tanulmányát a nácik által 1944-ben meggyilkolt Jacques DECOUR 1939. február 15-i felhívásával zárja, (*Bulletin de la Maison de la Culture*): „Ma veszélyben van a francia civilizáció anyagi és szellemi gazdagsága, veszélyben van maga a lét. München világossá tette a civilizációnkat fenyegető reális, közeli veszélyt, s annak égető szükségességét, hogy egyesüljünk annak megvédésére.”

Az 1930-ban megindult irodalmi szervezőmunkának jelentős szerepe volt abban, hogy a francia írók színe-java csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz, hogy körükön tömörült a Hitlerellenes föld alatti irodalom — a Résistance szellemi fegyvertársa.

MARKOVITS GYÖRGYI

A „Tiszántúli személyi bibliográfiák” első kötetéről. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának a közelmúltban indított sorozatában elsőként JUHÁSZ Izabella *Gulyás Pál* (Debrecen, 1971. 149 l.) c. bibliográfiai összeállítása jelent meg, amely — a vállalkozás célkitűzésének megfelelően — az író életművét és a munkásságára vonatkozó irodalmat egységben tárja fel. E kétirányú feldolgozás segítséget nyújt abban, hogy az eddigieknél is teljesebb képet alkothasson GULYÁS Pálról az irodalomkutatás. Különösen jelentős a nehezen hozzáférhető periodikák hasábjain lappangó szép-irodalmi alkotások, tanulmányok, cikkek, nyilatkozatok stb. összegyűjtése és regisztrálása, mely esetenként számos nívumot rejthet magában, és hozzájárulhat egy írói pálya mélyebb megismeréséhez, az írói karakter plasztikusabb ábrázolásához.

JUHÁSZ Izabella munkájáról szólva, mindenekelett azt a törekvést méltányoljuk, amellyel egy változatos írói-közéleti pálya állomásait: a költő, a tanulmányíró, a műfor-

dító, a pedagógus, a folyóiratszerkesztő és a debreceni Ady-Társaság egyik alapító tagjaként és ügyvezető elnökeként tevékenykedő GULYÁS Pál életművét igyekezett a teljesség igényével feltárni. Ehhez a munkájához JUHÁSZ Izabella a családi, rokoni, baráti kapcsolatok révén már „belülről” kapott ösztönzést. Ez vezette akkor is, amikor bevezetőjében (*Csokonai és Gulyás Pál*) egy író-portré felvázolása helyett átengedte a szót magának az írónak, hogy ő valljon megidézett tanulmányain és versein át arról a hivatásról, melyet CSOKONAI debreceni poéta-utódaiként vállalt.

A kötet anyaga két fő fejezetre tagolódik *Gulyás Pál művei és a róluk szóló irodalom bibliográfiája*, valamint *Irodalom* címmel. Az elsőben kaptak helyet az önálló kiadásban megjelent művek (versek, tanulmányok) a róluk szóló kritikai irodalommal együtt, továbbá a szétszórtan, hírlapokban, folyóiratokban közölt versek, tanulmányok, cikkek, könyvismertetések. Külön fejezet tartalmazza az önálló kötetben és szétszórtan megjelent műfordításokat és a magyar antológiákban, emlékkönyvekben közölt írásokat. A GULYÁS Pál életművét reprezentáló fejezetet idegen nyelvekre fordított verseinek megjelenési adatai zárják.

Az írói oeuvre-t bemutató anyag rész a pótlásokkal együtt mintegy nyolcszáz tételt számlál. A tüzetesebb vizsgálat során azonban olyan feltűnő gyűjtőkori hiányokkal találkoztunk, melyek alapján ez a szám jelentősen tovább bővíthető.*

Mindenekelőtt felsorolhatnánk kb. tizenöt olyan magyar antológiát, melyek nem kerültek feldolgozásra, holott bennük szép számmal szerepelnek GULYÁS Pál versei. Közülük nem fontossági, csupán időrendi sorrendet követve említünk néhányat: *Dalol a magyar föld*. Szerk. SZIKLAY János—ZSADÁNYI Oszkár—HANNOS Ferenc (1930); *Új antológia*. Összeáll. BABITS Mihály (1932); *Új magyar költők*. Szerk. VAJTHÓ László (1936); *A Magyar Irodalompartoló Társaság második évkönyve* (1944); az újabb kötetek közül: *Túl a Tiszán*. Tiszántúli írók és költők művei. Szerk. DURKÓ Mátyás—KISS Tamás (1954); *Szerelem*. Magyar költők szerelmes versei. Szerk. VAS István (1956); *Magyar Múza*. Válog. FODOR József—JANKOVICH Ferenc (1959), de nem szerepel a *Hét évszázad magyar versei* c. antológia egyik kiadása sem stb.

Hasonló gyűjtőkori hiányokra találunk a műfordító GULYÁS Pált bemutató fejezetben is. Elsősorban HEINE, KEATS, LENAU és SCHILLER verseinek magyar nyelvű kiadásaira gondolunk, hiszen GULYÁS Pál e költők avatott tolmácsolója volt. Így pl.: *H. Heine válogatott versei* (1951), *Versék* (1956), *Versék és prózai művek* (1960); *Nikolaus Lenau válogatott versei* (1954); *Fr. Schiller válogatott művei* (1955) és *Az örömhöz* (1960); *John Keats versei* (1962) c. köteteket említenénk, de feltétlenül helyet érdemelt volna *A német líra kincsháza* (1959) és a *Német költők antológiája* (1963) is. A *Műfordítások* fejezetben mindössze két versantológia szerepel, ráadásul *A német irodalom kincsháza* (Szerk. KERESZTURY Dezső) feldolgozása eléggé pontatlanul. A 707. és a 708. tételben szereplő két SCHILLER-verset nem GULYÁS Pál, hanem KÉPES Géza, illetve VARGHA Gyula fordította. Ugyanakkor öt vers felvétele elmaradt: G. A. BÜRGER *Goethénél tett látogatásom után* (121.), Fr. HÖLDERLIN *Az étherhez* (194—195.), H. HEINE *Harald Harfagar király* (230.), N. LENAU *Magányosság* (237—238.), E. M. ARNDT *A német hazája* (238—239.).

A GULYÁS-életmű megváltó versek és tanulmányok, cikkek, könyvismertetések anyagát regisztráló két nagyobb fejezet kontrollja alapján is tehetnénk kiegészítéseket, de a hiányok teljes értékű számbavétele és mindenkor konkrét adatokkal való helyettesítése meghaladja e cikk kereteit. Ezért csak emlékeztetőül sorolunk fel néhány olyan

* Az 1960-ig megjelent, de JUHÁSZ Izabella bibliográfiájából hiányzó írások adatainak pótlásakor az akkoriban még szerkesztés alatt álló, *A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom. 1920—1960*. (Szerk. VARGA Rózsa és PATYI Sándor. Bp. 1972. Akadémiai Kiadó. 940 l.) c. mű nyújtott segítséget.

fontosabb folyóiratot, melyek megbízható feldolgozását joggal hiányoljuk: *Napkelet*, *Nyugat*, *Válasz*, *Kelet Népe*, de elkerülték JUHÁSZ Izabella figyelmét a *Híd* (Bp.), a *Forrás* (Bp.), a *Kalangya*, a kassai *Új Magyar Museum*, a kolozsvári *Termés*, a *Református Élet*, a *Református Jövő* vagy az *Alföld* bizonyos évfolyamai is, melyekben még számos GULYÁS-vers található. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy többnyire feldolgozásra került folyóiratokról van szó, éppen ezért némileg gondosabb anyaggyűjtéssel a számon kérhető hiányzó felvételek száma minimálisra csökkent volna. [Példaként álljon itt néhány e versek közül: *Világító átom* = *Napkelet* 1931. 328.; *Veres Péter* = *Válasz* 1935. 359.; *Ez itt a tér*, *A kakuk* = *Nyugat* 1936. I. 207. vagy a *Kelet Népe* 1938. nov., 11. számából (330—333.) hat, a *Válasz* 1948. 5—6. számából (414—418.) kilenc vers felvétele maradt el, de említhetnénk még az *Alföld* 1961. 3. számát (53—54.), melyben szintén szerepelnek GULYÁS-versek.] Az önállóan megjelent verskötetek feldolgozása sem megnyugtató. A *Misztikus ünnepi asztal* c. kötetből három, *Az Alföld csendjében* c. könyvből pedig nyolc közül négy vers nincs jelezve, másik négy esetében az adatok felvétele pontatlan vagy téves. GULYÁS *Válogatott verseiből* pedig hét verset nem jelez az összeállítás. Kisebb, de a kötet használója számára eléggé zavaró adatbeli pontatlanságok vannak, különösen a versek 1927—1931-es évkörben csoportosított anyagában. Itt jó néhány vers — éppen a tévesen jelzett évszámok miatt — bizonyos évekből kimarad, illetve fölvétele az adatok korrekciója után más évben megismétlődik. (Pl.: a 91. tétel helyesen: 146., a 135. tétel helyesen: 151., a 136. tétel pontos adata: *Napkelet* 1930. I. 57., a 138. tétel helyesen: 152., a 139. és 140. valójában a *Napkelet* 1930. 222—223. lapján található stb.) A szétszórta megjelent versek esetében a kötet szinte önmaga kínálja a kontroll lehetőségét azzal, hogy az összeállító az anyagot először évenként, majd a könyv záró fejezetében ennek ellenpárja gyanánt (hasznos kiegészítésként) a versek betűrendjében adja. Itt már felsorolja az összes megjelenéseket, jelölve azt is, hogy a adott vers GULYÁS Pál mely önálló kötetében jelent meg. A kétféle csoportosítás összevetése során többször tapasztalható, hogy egy vers megjelenési adata vagy az egyik vagy a másik összeállításból hiányzik. Ily módon GULYÁS Pál költői munkásságáról — a szerkesztői koncepcióval ellentétben — csak mindkét rész *együttes használata alapján* tájékozódhatunk.

Összegezve az anyagvizsgálat eredményeit: mintegy tíz versről a kötet egyáltalán nem tesz említést s több mint százra tehető azoknak a verseknek száma, melyek a feldolgozásból kimaradt antológiákban, folyóiratokban, illetve azok egyes évfolyamaiban láttak napvilágot.

A GULYÁS Pál irodalmi cikkei, könyvismertetései és egyéb publikációit összefoglaló fejezetben szintén vannak zavaró hiányok. Elsőként azonban néhány apróbb, de megtévesztő hibát korrigálnánk: az 551. tétel nem a költő, hanem a bibliográfus GULYÁS Pál cikke, hasonlóképp az 580. tétel alatti felvétel is. Az 562-vel jelzett adat mint önálló tétel kivételése is indokolatlan, legfeljebb az előző felvétel annotációjában lehetne utalni rá. Az 571. és 584. tétel pontatlanul idézi a két cikk címét. Az 576. és 577. tételnél említett publikációk a *Válasz* 1934. 3—4. számában jelentek meg. Az 598. szám alatti felvétel nem az előző tételben megadott tanulmány ismertetése, csupán adatközlés az Irodalomtörténet 1939. évfolyamának folyóiratszemléjében. GULYÁS 620. sz. tételben szereplő könyvismertetése nem a jelzett évben, hanem a *Sorsunk* 1942. 2. számában jelent meg.

A tanulmányok, cikkek címfelvételeiből (főként az író műveinél, de több esetben a róla szóló irodalomnál is) hiányoljuk a rövid, tömör, a publikáció lényegére utaló vagy éppen magyarázó jellegű *annotáció*t. Ennek különösen ott van jelentősége, ahol a cikk vagy tanulmány címéből a kereső nem tud következtetni a tényleges tartalomra. Példaként említem az 589. tételt, ahol az annotáció jelezhetné, hogy GULYÁS Pál bevezető tanulmányáról van szó, melyet az ő műfordításában megjelent román népballadák elé írt.

(Zárójelben megjegyeznénk, hogy pontatlan a lapszámadat.) Hasonlóképpen az 599. tétel után is kíváncszott volna egy megjegyzés, hogy a cikk valójában NÉMETH László *Kisebbségben* c. tanulmányával foglalkozik stb. Mivel a GULYÁS Pál által írt cikkek elől természetszerűleg elmarad a szerzőség jelölése, a pusztán betűjellel szignózott, álneves vagy aláírás nélkül megjelent publikációk esetében is az annotációban lehetett volna utalni egységesen a teljes névaláírástól való eltérésre, pl.: [G. P. betűjellel.] vagy [Név nélkül.]. Nemcsak a névmutatóban, de az adott tételben is jelezni kellett volna, hogy BOTH Lajos valójában az író álneve volt (l. 579. tételt). Nem utolsósorban az annotáció segítségével összekapcsolható lett volna az adott publikáció első és későbbi utánközlése. (Mint pl. a 662. tétel annotációjában „L. még a 631. tételt” jelzéssel megoldódott volna a visszakapcsolás.)

E fejezet tüzetesebb vizsgálata alapján azt mondhatjuk, hogy az itt levő anyag összeállítására során a teljességre való törekvés igénye sokkal inkább megvalósult, mint a versek esetében. Kiegészítésként csak két írást említenénk: GULYÁS Pál egy ismertetését KACSO Sándor *Vakvágányon* c. könyvéről (Napkelet 1931. 351—354.) és egy nagyobb tanulmányát OLÁH Gáborról, mely *A debreceni Peer Gynt* címmel a Forrás 1943. júl., 7. sz.-ban (51—59.) jelent meg.

JUHÁSZ Izabella bibliográfiai összeállítását vizsgálva szándékosan foglalkoztunk részletesebben az írói életművet tükröző fejezetekkel. Mindig nehezebb feladatot jelent a szépirodalmi és irodalmi vonatkozású (különösképp a szétszórtan megjelent) anyag feltárása, mint az íróról szóló vagy működésével kapcsolatos irodalom összegyűjtése, mely többnyire könyvészetek, repertóriumok, az irodalomtörténeti kézikönyv és egyéb segédkönyvek által könnyebben feltérképezhető.

A könyv második, szinte önálló kötetet is kitevő fejezete a GULYÁS Pálról szóló irodalmat foglalja magában. Mielőtt ezzel az anyagrésszel foglalkoznánk, röviden szólunk kell az önállóan megjelent GULYÁS-művek kritikai irodalmáról is, mely bár a bibliográfia első részében az egyes kiadások címlírása után kap helyet, lényegileg mégis az író munkásságával kapcsolatos irodalom része. Figyelmen kívül hagyva a névtelenül megjelent kisebb ismertetéseket, néhány adattal kiegészítenénk a kritikai anyagot: a *Testvér gályák* c. kötetéről is szól BAROS Gyula cikke (l. a 747. tételt); a *Misztikus ünnepi asztal* c. könyvről még KOVÁCS Péter és BERDA József írt (Magyar Kultúra 1928. szept. 5. és Széphalom 1929. 64—65.). Megjegyeznénk, hogy NÉMETH László bírálatának utánközlése az *Irodalom* c. fejezetben (l. 956. tételt) található, ismételt annotáció, illetve az első megjelenésre való utalás nélkül. TRÓCSÁNYI Dezső cikkének adatait is korrigálni kell (helyesen: Protestáns Szemle 1929. febr., 2. sz. 144—146.). A *Tékozló* c. kötetet méltató BABITS-cikk évszáma téves (helyesen: 1934) és megjelent még BABITS *Írók két háború közt* (Bp. é. n.) c. kötetében is, *Irodalmi cestino* címmel. (A GULYÁS Pálra vonatkozó részt l. a 137—139. lapon.) E kötet ismertetéséhez legalább még négy, *Az Alföld csendjében* és *Gulyás Pál válogatott verseinek* bírálataihoz még hat, az önállóan megjelent tanulmányok kritikai irodalmához mintegy nyolc adatkiegészítést tehetnénk. (Itt is akad néhány pontatlanság, mint pl. a 41. tételben a megjelenés adata helyesen: *Kelet Népe* 1940. márc. 15. 28—29.; a 45. és a 48. tételnél ugyancsak hiányoljuk a visszautalást: l. még 604., illetve a 631. tételt.)

Egyébként a GULYÁS Pálról szóló irodalom körét JUHÁSZ Izabella igyekezett — helyesen — a legtágabban értelmezni. Minden olyan adat fontos volt számára, amely nemcsak magáról az íróról, hanem áttételesen GULYÁS Pál és az Ady Társaság kapcsolatáról, a társaság működéséről szólt. Ezzel a törekvéssel egyetértünk, de indokoltnak tartottuk volna a publikált és a nyomtatásban meg nem jelent, vagy valamely rádióelőadás során elhangzott anyag kiválasztását, az utóbbit az *Irodalom* fejezetben belül külön cím alatt lehetett volna csoportosítani. Ennek az anyagnak a vizsgálatakor a hiányzó adatok

teljes értékű feltérképezésére az irodalom nagy szóródási területe következtében nem vállalkozhattunk. A GULYÁS Pálról szóló publikációk körének teljesebbé tétele érdekében utalnánk néhány fontosabb, szinte forrásértékű tanulmányra, cikkekre, melyek felvétele kimaradt a bibliográfiából. Előjáróban HUBAY Miklós *Gulyás Pál válogatott versei* 1957-es kiadása elé irt bevezető tanulmányára és GULYÁS Klára utószavára gondolunk, mely itt az *Irodalom* fejezetben külön említést érdemelt volna. Az Alföld 1960-as és 1961-es évfolyamában is két érdekes írás szerepel, az egyik SZÉKELY János *Egy villanásnyi emlék Gulyás Pál tanár úrról . . .* (Alföld 1960. 1. sz. 139—141.), melyben volt diákja az 1942/43-as év emlékeiről ír, a másik BATA Imre *Az irodalom számvetése Debrecennel* (Alföld 1961. 3. sz. 133—144.) címmel a város irodalmi életének történetét áttekintve részletesen foglalkozik GULYÁS Pál működésével is. A Jelenkor 1963. 11. számában (1089—1092.) közölte Szfj Rezső *Dunánthúli cipruság Gulyás Pál sírjára* c. megemlékezését. POMOGÁTS Béla *Gulyás Pál irodalmi elvei* c. cikke az Irodalomtörténeti Közlemények 1966. évfolyamában (601—606.) jelent meg. Két fontos, dokumentum értékű közlésre is utalnánk: Szfj Rezső *Gulyás Pál és Ottó Ferenc kapcsolata* címmel a debreceni Déri Múzeum 1966/67-es évkönyvében (Debrecen 1968. 637—663.) huszonkét levelet közöl az 1936—1944 közötti időszakból és SZIKLAY László *Gulyás Pál levelezéséből* címmel (Studia Litteraria 1968. 109—125.) tizennyolc levelet közöl az 1937—1943-as évközből. A mintegy húsz-huszonöt felsorolható tétel közül szándékosan választottuk ki a közelmúltban megjelent publikációkat, hiszen ezek hiányára kevesen gondolnak a könyv használói közül. A régebbi anyagból csupán két NÉMETH László-tanulmány esetében szeretnénk emlékeztetni az elmaradt utánközlésekre: a 1007—1008. tételben szereplő, GULYÁS Pál temetésére íródott gyászbeszéd megjelent még NÉMETH László *Az értelmiség hivatása* c. kötetében is (Bp. 1944. 258—260.), a *Gulyás Pál szobájában* c. nagyobb tanulmánya (I. 1046. és 1047. tételt) szerepel még a *Kiadatlan tanulmányok* (Bp. 1968. 134—178.) második kötetében is s ebből nem a teljes szöveg, hanem csak egy erősen szűkített és átdolgozott változat jelent meg, melyre az 1110/a. tétel felvételekor annotációban kellett volna utalni.

JUHÁSZ Izabella munkája *egy új bibliográfiai sorozat első kötete*, ezért szoltunk kissé részletesebben az anyag feldolgozásmódjáról, szerkesztési kérdéseiről, az adatközlésekben rejlő problémákról. Reméljük, hogy a sorozat szerkesztői felfigyelnek az úttörést vállaló nyitókötet pozitív, de negatív tanulságaira is.

TÓDOR ILDIKÓ

Vitéz János emlékkiállítás Esztergomban. Pécs 1972 tavaszán hódolt 500 éve elhunyt költő püspökének, JANUS PANNONIUSNAK (†1472. márc. 27.), Esztergom pedig augusztusban idézte fel humanista érsekét, VITÉZ JÁNOST, halálának félezedes évfordulóján. Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár korabeli kódexek, ós- és régi nyomtatványok, oklevelek, táblaképek, valamint ötvöztárgyak segítségével jelenítette meg az első „modern” embert magyar földön: azt a VITÉZ JÁNOST, akinek dicsőitét a Baziliká kriptájában levő síremléke így zengi még ma is: „János nyugszik itt, a haza atyja, a legdere-kabb, kinek fejét az esztergomi érseki süveg díszítette. Elhunyt 1472. augusztus 9-én. Nemének halhatatlan ékessége, a tudomány legfőbb dicsősége, a vallásosság tiszteletre méltó példaképe. — Főtisztelendő Zrednai János úr, a zágrábi egyházmegyéből való esztergomi érsek, prímás, az apostoli szék született követe, kiváló tudományú, jeles elméjű, igazán vallásos férfiú. Elhunyt 1472. augusztus 9-én. Irgalmazzon lelkének az Isten.”

A kamarakiállítás rendezői, MUCSI András és e sorok írója, az 500 éve halott Vitézt a XV. századi hazai és európai szellemi életbe beállítva közelítették meg.

Oklevelek

A kiállítás központi magja a halál félezredéves évfordulója, s e köré csoportosul a kor, melyben élt és az emlékanyag, mely őt idézi emlékezetünkbe.

A síremlék felnagyított fotója mellett ott látható a halálra készülő VITÉZ egyik utolsó, 1472. ápr. 23-án kelt oklevele, mellyel a Pilis megyei Csév falut káptalanának adja lelki-üdvéért: „pro refrigerio salutis anime nostre” (Főkáptalani Levéltár, 26—5—5. — KNAUZ, Birtokokmánytár, 85. sz.).

A kortársak közül *Temesvári Miklós* szentistváni prépost, bázeli zsinati ügyhallgató síremlékének felirata szerepel a kiállításon 1457. jún. 1-ről (Uo. 25—2—8. — KNAUZ, 112. sz.). Ez — tudunkkal — a legkorábbi olyan oklevél, melyet az ismeretlen kőfaragónak adtak kézhez azzal, hogy ezt a szöveget kell a síremlékre rávésnie. Ennek segítségével sikerült a néhány évvel ezelőtt előkerült sírkőtöredékeket azonosítani (lásd erről cikkemet *Vigília*, 1965. 631—632). A másik kortárs, a VITÉZ által kanonokká kinevezett jogász, *Csanádi Péter* (†1480. aug. 16.), ki javairól 1479. febr. 10-én végrendekezett (uo. 71—1—4. — KNAUZ, 119. sz.), s kinek síremléke — két könyv között kezében kelyhet, s paténán ostyát tartó papi alakkal — 1965-ben került elő vízvezetékcső lefektetésekor. SZÁNTÓI AMBRUS szentistváni prépost (†1483. ápr. 21.) prépostsága javára tett alapítványát előbb érseke, VITÉZ JÁNOS 1469. márc. 17-én (uo. 53—4—2. — KNAUZ, 117. sz.), majd királya, MÁTYÁS 1470. máj. 28-án erősítette meg (uo. 53—4—3.).

VITÉZ építkezéseiről nem maradt fenn Esztergomban dokumentum. Két későbbi levéltári emlék mutatja be, hogyan kötöttek abban az időben szerződést a mesterekkel. GÓSZTONYI ANDRÁS (†1499. okt. 22.) szentistváni prépost 1495. jan. 20-án kötött egyességet a székesegyház északi szárnyán levő Mária-kápolna kórus- és ablaképítéséről Magister FARKASIVS LAPICIDA DE STRIGONIOVAL és VALÉNTINUS VINIPAR DE STRIGONIOVAL (uo. 46—3—16), egy évvel később, 1496. márc. 7-én pedig orgonaépítésre szerződött Magister GREGORIUS DE NAPOLI-val (uo. 46—3—21.).

GRABÓRIAI MIKLÓS kanonok 1484-ben leltárba vette az esztergomi székesegyház előcsarnokában levő Szent Miklós-oltár javait. Ebből a következő könyvekre vonatkozó adatokat tudjuk meg: a MIKLÓS kanonok költségén íratott és köttetett pergamen misszálé TÁRKÁNYI TAMÁS kórusi praebendarius és altarista káplán kezénél található. A Szent Miklós-oltár tulajdona még egy formuláskönyv, mely a veszprémi káptalan és részben a királyi kúria stflusában íródott, a Krisztusban szeretett nemeseznek „Nobilibus in Christo dilectis” szavakkal kezdődik. Ezt a leltárkészítőnek az előd; néhai LOVAS IMRE mester végrendeleti végrehajtója, KÁPOLNAI JAKAB mester adta át (uo. 24—3—30).

VITÉZ és az *Academia Istropolitana* kapcsolatára derít fényt egy 1556-os hiteles átírás: SCHOMBERG György pozsonyi prépost és vicekancellár pozsonyi vikárius kinevezése 1469. ápr. 26-ról (Prímási Levéltár, AEV 61 — TÖRÖK, Magyarország primása, 70. sz.).

VITÉZ és MÁTYÁS viszonyának alakulását is jól érzékeltetik a kiállított oklevelek. A király VITÉZ JÁNOS váradi püspök, esztergomi „postulatus” kérésére 1465. febr. 16-án átírja és megerősíti az elődei által az esztergomi érseknek adott kiváltságleveleket (uo. Acta Radicalia A. N. 10. — Teleki, Hunyadiak kora XI. 105), Vitézt és utódait 1466. jan. 17-én felmenti a személyes eskü alól (uo. Arch. Saec. A—11. — TÖRÖK, 68. sz.), erről ugyanaznap tudatja az országnagyokat (Arch. Saec. A—12), s végül 1471. dec. 19-én „considerantes futuram pacem reipublicae Regni Hungariae” az egység VITÉZ és MÁTYÁS között II. ULÁSZLÓ 1498-as átírásában (Arch. Saec. A—14/1 — TÖRÖK, 71. sz.).

Kéziratok és nyomtatványok

A kor tudományos és irodalmi érdeklődését tükröző teológiai, liturgikus, történeti, nyelvészeti, csillagászati stb. középkori és humanista műveket, valamint az antik szerzők legnépszerűbb munkáinak korabeli kiadványait mutatja be a kiállítás.

A kiállított kódexek közül hazai földön keletkeztek: az egykori elődöt, PÁLÓCZI György érseket idéző *Antifonálé S* iniciáléjában foglalt Madonnája, a pozsonyi templom számára készült *esztergomi misszálé*, a kortárs Sziénai *Szent Bernardin beszédei*, a váradi székből VITÉZ utód, FILIPECZ (Pruisz) János *pontifikáléja*, az 1486-os országgyűlés határozatainak egykorú másolata, az esztergomi VITÉZ érsek utód, *Szalkai László iskolai jegyzetei*, melyek a XV. század végi sárospataki városi plébániai iskola hagyományos, de nyitott, itt-ott már humanista elemekkel gazdagodó deákműveltségéről tanúskodnak, a csonka nagyheti kóttás latin *passió-kézirat* nyelvemlék-bejegyzésekkel (Róm. 11, 33—36 és a Te Deum első nyolc sorának magyar fordítása), a régóta számontartott két nyelvemlék; a ferences *Nagyszombati-kódex* 1512/13-ból és a domokos *Jordánszky-kódex*, magyar bibliafordítás 1516/19-ből, mindkettő már egy korábbinak másolata. — E hazai kódexeket a korabeli, Esztergomban őrzött cseh, francia, flamand, itáliai, német, osztrák nagyrészt festett kéziratok egészítik ki, köztük az igen fontos cseh nyelvemlék, a XV. század elejéről való CLARETUS-féle *latin—cseh szótár* (Ms. II. 8.), valamint a Batthyány-gyűjteményből nemrég előkerült egykorú másolat, Francesco TODESCHINI-PICCOLOMINI sziénai bíboros-érsek, a későbbi III. PIUS pápa *Defensio contra oblatrantes qui indigne factum clamitant Pontificem Maximum Regnum Bohemie Mathie regi Hungarie concessisse et in eos qui clauviantur Suam Sanctitatem duci Burgundie protectionem Ecclesie Coloniensis commisisse* címmel írt, az uralkodó pápa, IV. SIXTUS védelmére összeállított vitairata. A 11 levélből álló kéziratot egykor arról a példányról másolták, melyet a „Cardinalis Senensis” Rómában 1475. jan. 25-én kelt kísérelével küldött TROSTER János örkanonoknak (Cat. X. Hist. Tit. II. r.). Ezekhez csatlakoznak: egy 1444 körüli ún. középkori *kortan*, mely eredetileg szintén a Battyány-gyűjteményhez tartozott (Ms. I. 186. — Hist. VIII. b. 2.) és egy *iskolai kézirat* REGIOMONTANUS 1476. évi naptára felett (Ms. II. 520.), KNAUZ Nándor hagyatékából. Az első nyomtatott mű, a hazánkban őrzött legrégebb teljes könyv, a GUTENBERG tanítványánál és üzlettársánál, FUSTNÁL és SCHÖFFERNÉL Mainzban, 1459. okt. 6-án megjelent DURANTI-féle *Rationale divinatorum officiorum*. — A hazai vonatkozású kötetek között kiemelkednek a következők: MAGYARORSZÁGI Mihály, TEMESVÁRI Pelbárt, LASKAI OSVÁT — a kortársak — egy-egy munkája, a MÁTYÁS parancsára nyomtatott 1484-es esztergomi breviárium, a domokos VÁCI PÁL által 1480-ban „illuminált”, azaz rubrikált inkunábulum, AQUINÓI SZENT TAMÁS *Summájának* első része (Inc. II. 6.). — Egy humanista könyvtárhoz természetsszerűleg hozzátartoztak az alábbi kötetek: AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI, a későbbi II. PIUS pápa *Családi levelei* — köztük a VITÉZhez írt levelek is — két példányban, ezek közül az egyik az 1573-as bejegyzés szerint a Nagyszombatban székelő esztergomi szeminárium tulajdonában volt, DATUS *Elegantioleja*, FICINUS *De triplici vita. Apologiaja*, GALEOTTO MARZIO *Liber de homineja*, GELLIUS *Attikai éjszakái*, PLATINA *Pápák élete*, PLUTARCHUS *Híres emberek életrajza*, REGIOMONTANUS VITÉZnek ajánlott és 1467-ben Esztergomban írt *Tabulae directionum projectionumque* c. munkájának 1490-es augsburgi kiadása, SCHEDEL *Világkrónikája* stb.

A kiállítás centrumát a *Vitéz-kódexek* alkotják, melyek jelenlegi őrzési helyükről a kiállítás tartamára visszakerültek Esztergomba: a TACITUS- és a TERTULLIANUS-kódex az Egyetemi Könyvtárból, a *Basilius Magnus*, a *Johannes Scholasticus*, a *Victorinus*- és a *Tribrachus-kódex* a Széchényi Könyvtárból, ez utóbbinak címlapja VITÉZ egykori arcképét őrizte meg. A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár a KOROKNAY Éva által a kötés alapján nemrég felfedezett VITÉZ-kódexet kölcsönözte: GUIDO DE COLUMNA 1470-ben

másolt *Historia Troyana*-ját (Ms. 311), VITÉZ saját kezű javításaiival. A kötése 1470 körül készült Esztergomban, s mestere talán az a KÖNYVKÖTŐ Damján, akinek özvegye szerepel egy Esztergom Város által 1483. ápr. 9-én kiállított házcsere okmányban (Esztergomi Hiteleshelyi Levéltár, 23—18—3—7). A kiállítás meghívóján VITÉZ *Plautus-kódexének* címlapja látható, VITÉZ János miniatúra arcképével (Bécs, Nationalbibliothek, Cod. lat. 111).

A másik súlypont *Mátyás könyvtárát* jeleníti meg: az ún. lövöldi Korvina-ősnymotatvány (RAJNERIUS DE PISIS *Pantheologia*ja), melynek kötése és MÁTYÁS címere Lövdön a karthauziaknál készült, kik magától a királytól kapták fűzött állapotban, díszítés nélkül, ajándékként 1480-ban Pálfordulókor, s még négy olyan kötet, melyekről késői, XVII. századi bejegyzések tanúsítják a budai királyi könyvtárból való eredetet, s talán eredetileg a „comes palatinus”, a királyi kápolnaispán könyvtárát díszítették: egy LIVIUS ősnymotatvány (Inc. I. 23.) 1616-os, a *Miscellanea theologica* (Ms. I. 213.) 1615-ös, MAURUS barát kódexének (Ms. II. 6) 1648-as, valamint az Esztergomi Állami Levéltár *Liber de Summo Bono*jának 1614-es bejegyzése vall a budai eredetről. Szorosan ide tartozik az a levél is, melyet GERGELY budai bencés scriptor 1488. szept. 7-én írt apátjához, III. JÁNOShoz Garamszentbenedekre egy breviárium írásával kapcsolatban (Főkáptalani Levéltár, 1—4—12. — lásd MARCZELL Mária cikkét MKSZ 1971. 256—269.), CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára szerint GERGELY scriptor írása közeli kapcsolatban áll a nemrég felfedezett római PSEUDO QUINTILIANUS korvina írásával (*A Corvina könyvtár kodikológiai problémái*. Kandidátusi értekezés tézisei. Bp. 1972. 8.).

Táblaképek, ötvöstárgyak

A kiállított XV. századi táblaképek — a Keresztény Múzeum anyagából — VITÉZ JÁNOST, a reneszánsz képzőművészet mecénását, az első ismert magyar műgyűjtőt, egykori esztergomi képtárát idézik fel. A kiállítás anyagát egykorú ötvöstárgyak egészítik ki a Keresztény Múzeumból. A táblaképek JANUS PANNONIUS, az unokaöcs barátjára, a páduai MANTEGNARA és a firenzei reneszánszra utalnak.

Az elsősorban írott emlékekre támaszkodó esztergomi VITÉZ-kiállítást BERESZTÓCZY Miklós, az Országgyűlés alelnöke nyitotta meg az évforduló előestéjén, augusztus 8-án, a kiállítás anyagát pedig KARDOS Tibor akadémikus, egyetemi tanár mutatta be.

KOVÁCH ZOLTÁN

A kétszáz éves váci nyomdászat. E kamara-kiállításról szóló beszámolólt különösképpen az indokolja, hogy a kilenc tárlóban bemutatott nyomtatványok, levéltári dokumentumok és egyéb emlékek néhány lényeges új megállapítással gyarapítják a váci nyomdászat történetére vonatkozó tudományos ismereteinket. Így mindenekelőtt tisztázta az első váci nyomdaalapításnak, AMBRÓ Ferenc Ignác vállalkozásának időpontját. A nyomda első történetírója, NAGY Ferenc 1872-ben a *Typographiában* (*A váci könyvnyomda története*), majd nyomában a város első monográfusa, KARCSÚ Arzén 1775-öt, a királyi szabadalomlevél elnyerésének évét tekintették biztos kiindulásnak. Ezért az első százéves megemlékezést is 1875-ben tartották. (KARCSÚ Arzén: *A váci könyvnyomdászat története az itteni első nyomdai szabadalom százados évfordulója 1875-ki július 11-én tartott emlékünnepejére*. Vác 1875.) Az újabb irodalomban viszont egy tévesen vácinak tartott budai nyomtatvány alapján 1770-et tekintették az alapítás évének. Az 1. tárlóban látható volt annak a nyugtának fényképe (eredetije a váci püspökség gazdasági levéltárá-

ban), amellyel AMBRÓ Ferenc Ignác, az egi nyomda művezetője 1772. február 11-én 500 forintot vett kölcsön az akkor épülő egi liceum főpallérjától, hogy Vácott új nyomdát alapítson. Ebből az évből ismerjük az első váci datált nyomtatványt, és ebből való az a váci püspök tiszteletére kinyomtatott latin óda is, amelyet a váci nyomdász munkája zsengélyének nevez („Primitias laboris sui offert supplex Typographia Vaciensis”). Ezenkívül új dokumentum az a jegyzék, amely AMBRÓ huszonegy évig (1772—1782) használt felszerelésének leltárát és a termékeit árusító bizományosok névsorát tartalmazza. A nyomda országos jelentőségre az utódnak, MÁRAMAROSI GOTTLIEB Antalnak, a budai PATZKÓ-műhely egykori vezetőjének idején (1793—1823) jutott (2. tárló). A reformkori pest-budai irodalmi körökkel élénk kapcsolatot tartó GOTTLIEB működését jól jellemzi KÁRMÁN József folyóirata, az *Uránia* (1794) vagy az első magyar versantológia három kiadása (*Énekes gyűjtemény*. 1799, 1801, 1823). Magas szintű szakmai ismereteit KATONA István *Historia criticája* egyik kötetével (1793) vagy Bozóki Mihály hangjegyes népegyetemeskönyvével (1797) is bizonyította. A hazai pedagógia-történet külön fejezetébe tartoznak az első magyar süketnéma intézettel kapcsolatos kiadványai: az alapítást és szervezetet ismertető füzet (*A' siket-némák nevelés, és tanítás által . . . való formálásának szükséges voltáról*. 1803.) és a legrégebb hazai gyógyepedagógiai tankönyv (*Első megismerések a' siketnémák számára*. 1810.). Jelentős szlovák kiadványai a XIX. század első évtizedeiben jelentek meg, és az acsai PRÓNAYAK köréhez tartozó Bohuslav TABLIČ és Juraj PALKOVIČ, a legrégebb szlovák költői antológia összeállítójának neve (*Muza ze Slouenských hor*. 1801.) ismeretlen vagy alig feltárt irodalomtörténeti kapcsolatokra utalnak. GOTTLIEB korszakában szembetűnők a vándorkönyvekben, mesterleveleken látható váci látképek (egy eredeti levonatban a Váci Vak Bottyán Múzeumban őrzött fadúcóról); továbbá LAFFTSÁK Mátyás és a KÁMÁNHAZY-testvérek nyomdai úton előállított exlibriszei. LAFFTSÁKÉ 1801-ből könyvnyomtató műhelyt és felszerelését ábrázol; COMENIUS *Orbis pictus*ának ismert képecskéi után időben ez a legrégebb ismert ábrázolás. — Az AMBRÓ-féle alapítás további sorsa az utódok névsorában követhető nyomon (3. tárló). Ezek a következők: RUTTKAY Gábor (1823), PLÖSZL-PLESSEL Lipót (1824—1864), ROBONYI Géza (1864—1869), Siketnémák Iparintézete Összműködő Társulata (1869—1875, részvénytársaság ROBONYI vezetése alatt), SERÉDI Géza (1875—1882), MAYER Sándor (1882—1909), HERMANN Antal és fia, KÁROLY (1910—1916). 1848-ban SOMOGYI Károly esztergomi kanonok (a szegedi Somogyi Könyvtár későbbi alapítója) és LUKÁTS László pesti nyomdász „Somogyi és Lukáts” jelzéssel nyomtatott Vácott néhány érdekes forradalmi kiadványt, röplapot és könyvet. (*A váci gymnasiumi ifjúság kívánatai*. 1848.) Jól megkülönböztethető, Pestről származó betűkészetük később PLÖSZL kiadványaiban is felbukkan. (*Egy ember' élete vagy a' tékozlók*. 1853.) Az AMBRÓ által felállított műhely felszerelésének maradákat utoljára a neves néprajztudós, HERMANN Antal és fia vásárolta meg. Két reklámcedula ajánlja az általuk „Első Váci Sajtó”-nak címzett nyomda termékeit. HERMANN rövid idő alatt anyagilag tönkremenve a felszerelést egy ismeretlen fővárosi nyomdásznak adta el. (Már e kiállításunk idején Szegeden találtam meg a Hermann-hagyaték iratait, amelyek között a nyomdára vonatkozó feljegyzések is előkerülhetnek.) — A kiállítás a továbbiakban a helyi vagy országos jelentőségű nyomtatványokat téma szerinti csoportosításban mutatja be. „A litteratura, az iskola és a tudomány szolgáltatában” címmel (4. tárló) iskolai értesítők, tankönyvek mintadarabjai mellett az irodalomból eddig is ismert gazdasági munkák (*Házi orvosságok*. 1791.; *Váti gabona*. 1793.; *A' magyarországi méh-tartás tudománya*. 1795.), a legrégebb szemészeti szakdolgozat (PÉTERKA, Josephus: *Dissertatio anatomico-physiologica-medico-chirurgica de morbis oculorum*. 1804.) és a piaristák gimnáziumában, valamint az akadémiai fokú Theresianumban tanító professzorok természettudományos értekezései kerültek bemutatásra. (SZALAY Ráfáel: *Dissertatio complectens theoriam lucis refractae*. 1780.; NAGY Leopold: *A' levegőnek*

rövid ismertetése. 1815.; az első szépen metszett ábrákkal.) A második vonalbeli reformkori szépirodalmat, költészetet ÉDES Gergely, MÁTYÁSI József, KÉP Gejza László, MOLNÁR Borbála, VÁLYI Klára neve jelezte. — A „Váci ponyva és népszerű nyomtatványok” címmel (5. tárló) kalendáriumok, újra megjelentetett régi históriák (KOLUMBÁN János: *Vida György tréjálódásának históriája*. 1793.; *Salamon és Markalf*. 1795.), énekes füzetek, búcsú könyvek (*Világos berkes hegy*. 1795.; a máriaradnai kegyhely története, benne egy vásári képárus ábrázolásával), MÁTYUS Péter lakodalmi verses füzetei, néhány alkalmi verszet (SZINNYEI FARKAS András: *Vérrel festett koporsó*. 1819.) szerepelnek. — „A nemzeti játékszín szolgálatában” (6. tárló) egy korai FÉNELON-fordítás (GINDL József Ágoston: *Telemek és Kalipso*. 1795.) és SEBESTYÉN László első nyomtatott *Varázsvola*-fordítása (*A' tündér-síp*. 1804.) mellett színiplakátok (DUGONICS András: *Bátori Mária*. 1830.), műsorfüzetek (*Játékszíni emlény*. 1856.) egy-egy szépen kiállított példánya vezet el a jelen századforduló és a felszabadulás utáni helyi színházi élet nyomtatott emlékeihez. — A váci nyomdászat történetének külön fejezetébe tartoznak az AMBRÓ-alapította nyomdától függetlenül keletkezett műhelyek története (7. tárló). Ezek sorát a következő nevek jelzik: SPITZER Miksa (1871—1889), Hunnia-ny. (1886—1890, KOHN Viktor és UNGAR Sándor), Széchenyi-ny. (1890—1941, KOHN Mór), Katzburg-ny. (1892—1941), Fegyintézet-ny. (1897—1947), Pestvidéki-ny. (1907—1947, DERCSÉNYI Dezső), Egerspert és Völcz E.-ny. (1910—1919?), Pannonia-ny. (1910—1948, ÁBELES GÁBOR), Váci Keresztény Nyomda r. t. (1920—1928, FAZEKAS Imre), Kodak-házinyomda (1922—1948), Kapisztrán-ny. (1927—1948), Berger Ernő-ny. (1925—1944), Bénik Gyula-ny. (1947—1949). Ezek szerepét a felszabadulás után egy nagyüzem, a Pest megyei Nyomda (1947—) vette át, amelynek profilja a városi intézmények igényeinek ellátásán kívül meghívók, műsorlapok, plakátok nyomtatása (8. tárló). Végül a váci hírlap- és folyóirat-irodalom néhány helyi jelentőségű példáján kívül bemutattunk két országos jelentőségű ipari szaklapot (*Magyar Kocsigyártás; Magyar Iparos*), valamint a legrégebb hazai gyógy-pedagógiai folyóiratot (*Siketnémák Lapja*) és az első hazai héber nyelvű és héber betűs vallási folyóiratot a *Tel Talpíjot*-ot (9. tárló).

HOLL BÉLA

Scheiber Sándor köszöntése. Folyóiratunk régi munkatársa, az egyetemes könyvtörténeti kutatás és kézirat tudomány, a sémi filológia és a magyar irodalomtörténetírás neves tudósa, SCHEIBER Sándor, ez évben töltötte be hatvanadik életévét. Eddigi munkássága során kiemelkedő eredményeket ért el a középkori héber fragmentumok identifikálásában, sok más mellett a magyarországi kőtestáblákból előkerült töredékek összegyűjtése és vizsgálata terén, számos remek filológiai megállapítással gazdagította a hazai könyv- és könyvtártörténetet. Nevéhez fűződik az MTA Kaufmann-gyűjteményében a kairói geniza anyagának szisztematikus feldolgozása. Művelődéstörténeti tanulmányai során eredményesen kutatta a keleti mesekincs görög—római kapcsolatait, motívumtörténeti vizsgálódásai pedig tudományos alapoossággal bizonyították újabbkori irodalmunk összefüggéseit a biblia, az aggáda és a midrás világával. Arany, Mikszáth, Kiss József stb. kutatásai irodalomtörténetírásunkat gazdagították. Tudományszervező és pedagógusi munkássága is igen eredményes: neki köszönhető a nemzetközi érdeklődést kiváltó *Magyar-Zsidó Oklevéltár* utóbbi tíz kötetének megjelenése, évek óta szerkeszti az IMIT Évkönyvek folytatását, a MIOK Évkönyvet, fiatal tudós-tanítványai közül pedig jó néhány hazai és külföldi egyetemnek tanszékein fejt ki eredményes munkásságot.

SCHIEBER Sándor filológusi munkássága a magyar tudomány hírnevét és tekintélyét öregbíti külföldön. Az elmúlt években többek között megkapta Oppido város aranyérmét a város első írója, a XII. század eleji Johannes — Obadja héber Naplótöredékének felfedezéséért s azért, hogy a legkorábbi héber dallam lejegyzőjét az ő személyével azonosította. Díszdoktorrá választotta a Cincinnati-i Hebrew Union College és a Baltimore-i Hebrew College.

További munkájához jó egészséget és újabb eredményes évtizedeket kívánunk hatvanadik születésnapján.

DÁN RÓBERT

Az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának működéséről (1972. július 1—1973. április 30). Bár az eddigi beszámolók általában félévnyi időközt fogtak át, ezúttal eltértünk ettől a hagyománytól, mivel a Bizottság háromévenként történt újjáválasztása ez év tavaszán vált esedékessé, s így lényegében a most záruló periódus hátralevő időszakáról teljes összefoglalást tudunk adni. A szokásos módon előbb a bizottsági, azután a felolvasó vitaülésekről számolunk be.

1972. szeptember 29. Napirend előtt V. Kovács Sándor titkár bejelentette, hogy MEZEY László elnök a Comité International de Paleographie et Diplomatique budapesti kongresszusának előkészítéséről tárgyal több európai fővárosban, ezért nem lehet jelen, majd megnyitva az ülést megemlékezett a hónap elején elhunyt DEZSÉNYI Béla bizottsági tagról. Az első napirendi ponthoz meghívott vendégek, BUSA Margit (Országos Széchényi Könyvtár) és KISS József (Irodalomtudományi Intézet) előzetes információi után megkezdődött a vita BUSA Margit *Ephemerides Hungaricae. 1705—1849. c.*, kiadás előtt álló sajtóbibliográfiájának kéziratáról. Több órás beható tárgyalás után a Bizottság jelentős átszerkesztéseket, elhagyásokat kért a szerzőtől az egyes tételek bibliográfiai és nyelvi kontrollja mellett. BUSA Margit részben egyetértőleg, részben beleegyezőleg fogadva az elhangzottakat, vállalta, hogy átdolgozott munkáját legkésőbb 1973. július 1-ig ismét bemutatja a Bizottságnak, kérve hozzá a megjelenéshez szükséges támogatást. A napirend második pontjában bejelentések szerepeltek. Ezek során a titkár beszámolt a Könyvtörténeti Bizottság 1973-ra felterjesztett könyvkiadási tervéről, továbbá tájékoztatta a tagokat arról, hogy az MTA I. Osztálya — MEZEY László elnök hazatérteig —, KÖKAY György szerkesztőségi tagot, néhai DEZSÉNYI Béla technikai szerkesztőjét kérte fel a *Magyar Könyvszemle* szerkesztésével kapcsolatos adminisztratív ügyek vitelére.

1972. november 27. A Könyvtörténeti Bizottság ezen az ülésen emlékezett meg DEZSÉNYI Béláról. MEZEY László emlékbeszéde felidézte az elhunyt küzdelmes életútját, tudományos munkásságának fontosabb eredményeit, hangsúlyozva egyebek között, hogy DEZSÉNYI Béla haláláig tevékeny tagja volt Munkabizottságunknak és érdemeket szerzett főszerkesztője a *Magyar Könyvszemlének*. A megemlékezést követően, második napirendi pontként, ugyancsak MEZEY László tartott beszámolót a hazai fragmentumkutatás helyzetéről és feladatairól. Az elvi kérdések sokoldalúan árnyalt, kritikai igényű tárgyalása után vitára bocsátotta gyakorlati célokat szolgáló *Fragmenta codicum c.* szabályzattervezetét, mely magyar forrásanyagon dolgozó szakemberek számára elsőként foglalta rendszerbe az elvégzendő feladatokat. A beszámolót követő vitában számos probléma vetődött fel: szakemberek hiánya (CSAPODI Csaba, SZENTMIHÁLYI János, TÓTH András), anyagi keretek szűkössége (KENYERES Ágnes, HAVASI Zoltán) stb. Az eszmecsere folyamán kialakult az a felfogás, hogy országos méretekben, egyszerre nem ésszerű megkezdeni a töredékek feldolgozását (CSAPODI Csaba), kezdetben inkább néhány nagyobb könyvtárra kellene szűkíteni a kört, s azon belül is egy jelentős gyűjtemény feldolgozásával lehetne indulni (KENYERES Ágnes). A Bizottság véleménye szerint az Egyetemi

Könyvtár válhatna a fragmentumkutatás központjává, nemcsak igen gazdag gyűjteménye miatt, de mert a töredékek meghatározásához nélkülözhetetlen báziskönyvtárat is itt lehetne legkönnyebben saját állományból kialakítani. Az ülés napirendjének harmadik pontja elnöki bejelentéseket tartalmazott. MEZEY László közölte, hogy a Könyvtörténeti Bizottság felvette a kapcsolatot a Comité International de Paleographie et Diplomatique nemzetközi szervezettel. Bejelentette továbbá, hogy a Munkabizottság elnöke és a *Magyar Könyvszemle* szerkesztő bizottságának elnöke, az MTA I. Osztályával egyetértésben, az akadémiai ciklus végéig (1973 tavaszáig) KÓKAY György szerkesztőségi tagot és V. KOVÁCS Sándor bizottsági titkárt bízta meg a folyóirat szerkesztői teendőinek ellátásával.

1972. december 18. KÓKAY György számolt be a *Magyar Könyvszemle* elmúlt három évi munkájáról. Előljáróban elmondta, hogy a folyóirat történetében — sok eredmény mellett — ez a ciklus egyben a súlyos veszteségek időszaka is volt: szinte egymás után hunyt el a két főszerkesztő: KÓHALMI Béla és az örökébe lépett DEZSÉNYI Béla. A tragikus csapások ellenére sikerült megőrizni a *Magyar Könyvszemle* helyét a rangos folyóiratok között mind színvonal, mind pedig tematikai gazdagság tekintetében. Három évfolyam rövid statisztikai mérlege a következő: a *Tanulmányok* rovatban témák szerint megjelent 12 kézirati, 9 könyvtártörténeti, 9 sajtótörténeti, 5 könyvtörténeti, 4 nyomdászat-történeti, 2 elméleti, 2 tudománytörténeti, 2 cenzúratörténeti és 1 kiadástörténeti dolgozat, összesen tehát 45 írás. A *Közlemények* 67 rövidebb dolgozatot, a *Magyar Könyvesház* 15 adattári cikket tartalmazott. A folyóirat munkatársainak összlétszáma túlhaladta a százat. Ezekbe az adatokba természetesen még nem kerülhettek be az 1973-as évfolyam ide tartozó füzetei. KÓKAY György beszámolóját V. KOVÁCS Sándor egészítette ki a szerkesztés alatt álló 1973-as számokról adott referátumával (az 1. füzetet még DEZSÉNYI Béla tervezte meg, de megszerkeszteni már nem tudta). A hozzászólók, miközben teljes elismeréssel méltatták DEZSÉNYI Béla tevékenységét, rámutattak azokra az újabb feladatokra is, amelyek a *Magyar Könyvszemle* előtt állnak. A jövőben jobban kellene hangsúlyozni a tudománytörténeti profilt (MÁTRAI László), javítani kell a magyar és idegen nyelvű cikkek arányát (MEZEY László), növelni a művelődéstörténeti vonatkozású cikkek számát (TÓTH András) stb. A kritikai rovatnál rövid és egyértelmű állásfoglalásra kell törekedni, a *Könyvszemle*hez szorosabban illeszkedő kiadványok ismertetésekor (MÁTRAI László, MEZEY László, TÓTH András) nem szabad elsorvasztani a *Magyar Könyvesház* c. rovatot (TARNAI Andor). Az időszerű feladatok közül első helyen a magyar könyvnyomtatás 500. évfordulójának megünneplése áll, s erre gondolni kellene az 1973-as évfolyam szerkesztésekor, a legközelebbi jövőben pedig százéves fennállását fogja ünnepelni a folyóirat, melynek kapcsán időszerűvé válik a *Magyar Könyvszemle* hiányzó szakmutatójának elkészítése (BORSA Gedeon).

1973. február 5. Az ülésen két napirendi pont megbeszélése szerepelt. Az első téma előadója MEZEY László volt, aki egy korábban alakult albizottság (CSAPODI Csabáné, KOVÁCH Zoltán, V. KOVÁCS Sándor és TARNAI Andor) elnökeként ismertette azokat az alapelveket, amelyek a XVI. századi országos könyvkatalógus szabályaihoz csatlakozva meghatározzák a kézírások bejegyzések feldolgozásának egységes szempontjait. A kérdés önálló szabályzatként való kidolgozását az indokolja, hogy régi könyvek kézírások bejegyzései sajátos forrásanyagként kezelendők, olyan formán, mint amelyekre nem alkalmazhatók más szövegkiadási elvek. A beszámolót követő vitában sok észrevétel hangzott el (BORSA Gedeon, HAVASI Zoltán, REJTŐ István, SZENTMIHÁLYI János), újabb szempontoknak a tervezetbe való beemelésére azonban nem volt szükség. A második napirendi pont a *Magyar Könyvszemle* centenáriumának megünneplésével foglalkozott. V. KOVÁCS Sándor, a téma előadója, javaslatot terjesztett elő a legfontosabb teendőkről, mint pl.: ünnepi ülés vagy ülésszak külföldi résztvevőkkel, koncepciózusan kialakított ünnepi évfolyam 1976-ban, jubileumi kiadványok stb. Ez utóbbi közé fel kell venni a

Könyvszemle régen hiányzó szakmutatóját is. A referátum részletesen szólott egy ilyen kötetel szemben támasztandó követelményekről, végül személyi kérdésekre tett javaslatot. A Bizottság, mivel épp megbízatásának végén, illetve újjáválasztásának küszöbén állt, a gondos előkészítést igénylő részletkérdések őszi időszakra halasztott, ismételt megbeszélését vélte hasznosabbnak, mintsem azonnali végleges döntések meghozatalát. Mindössze annyi elvi jellegű határozatot hozott, hogy a *Magyar Könyvszemle* szakmutatójának összeállítására lehetőleg olyan valakit kellene felkérni, aki korábban vagy szerkesztési tag, vagy legalábbis hosszabb ideje munkatárs volt a folyóiratnál.

1972. december 14. Az év utolsó felolvasó ülésén MEZEY László előadása hangzott el *Agostoni platonizmus — magyarországi humanizmus* címmel. Az előadó Rómában végzett őszi kutatásainak eredményeiről számolt be. A bemutatásra került kéziratos forrásanyag nemcsak önmagában véve volt új és ismeretlen, de a magyar humanizmuskutatás tekintetében is fordulópontot jelent. MEZEY az általa felfedezett ismeretlen szövegek interpretálásával bebizonyította, hogy a XV. század 60-as éveiben egyetemi rangú rendi főiskola működött Esztergomban — ennek volt tanára Brandolino LIPPI olasz tudós, a budai udvar jeles írója —, s ez a körülmény volt az oka annak, hogy a VITÉZ János alapította, de MÁTYÁS király nevéhez fűződő humanista egyetem végül is nem az érseki székvárosban, hanem Pozsonyban nyitotta meg kapuit. Az előadás nívumait nemcsak minden hozzászóló, de az elnöklő KARDOS Tibor akadémikus is melegen üdvözlötte.

1973. április 10. Időszerű kérdés exponálására vállalkozott SZENTMIHÁLYI János, amikor *Bibliográfia — és „bibliográfia”* címmel tartott előadást. Gondolatmenetének lényege a bibliográfia fogalmának definiálása mellett az volt, hogy a szélesebb értelemben vett tudományos közvéleményben, tudományos testületeknél épp úgy, mint kiadói vonalon, mintha többféle érteleme alakult volna ki a bibliográfia-műfaj elnevezésnek. A tudományos rangra méltatlan munkák szaporodása devalválta az egész műfaj tekintélyét, és ez hátrányosan érinti a tudományos színvonalon készült, valóban hézagpótló bibliográfiai munkák publikációs lehetőségeit. A vitában felszólalók egyöntetűen kiemelték az előadásnak azt a kardinális gondolatát, mely szerint jó bibliográfia csakis szaktudományos felkészültséggel szerkeszthető. Szakismeret hiányában csak „bibliográfiáról” beszélhetünk (BORSA Gedeon, BOTKA Ferenc, B. JUHÁSZ Erzsébet, V. KOVÁCS Sándor, TÓDOR Ildikó). Elnöki zárszavában MEZEY László egyetértve az előadóval és a hozzászólókkal, figyelmeztetett arra, hogy a bibliográfia elméleti és gyakorlati kérdéseivel a jövőben nagyobb gondtal kell törődni, s csak akkor érkezhetsz el majd a bibliográfiai műfaj KÓHALMI Béla által oly szenvedélyesen sürgetett rangemelésé.

R. M.—V. K. S.